

Pastabos pačiam sau

Valstybė - tai mes

1990 metų kovą iki užkimimo ginčijomės, kas labiau myli Lietuvą, o dabar, atrodo, lenktyniaujame, kas garsiau išrėks, kokia ta valstybė neteisinga ir negailestinga. Protestai dėl pažeidžiamų konstitucinių teisių ir socialinių garantijų, nepasitikėjimas valstybės institucijomis, nusivylimas demokratija, naujosios nomenklatūros įsigalėjimas – taip norisi visa tai po 18 nepriklausomybės pavasarių pateisinti tik jaunos valstybės klaidomis ir ydinga žmonių nuostata valstybę tapatinti su valdžia. Valstybė nėra valdžia. Vals-tybė esame mes. Žinoma, jeigu tapatiname save su Lietuva. Jeigu suvokiame savo pilietines teises ir pareigas.

Prieš pora metų tik trečdalis šalies gyventojų tapatino save su Lietuva. Kodėl tiek verkiančiai mažai? Ar lietuviams būtina reikia tanko, kad susika-bintų rankomis? O kai priešą nėra, žūt būt ieškome jo tarp savų? Glumina so-ciologinių apklausų išvados, kad per nepriklausomybės metus su Lietuva save tapatinančių gyventojų sumažėjo dvigubai. Tirpsta ir pasididžiavimas Lietu-vos pilietybe.

Kas antras šalies gyventojas netiki, kad šalis valdoma demokratiškai. Ar ne dėl šito nusivylimo piliečiai nebemato prasmės eiti į rinkimus? Valdžia ne-sikeičia, keičiasi tik jos veikėjai, o dažniausiai – sukasi ratu iš opozicijos į vir-šūnes arba atvirkščiai. Naujokai nepageidaujami. Oi, kokį smarkų vėją sukėlė nepartinių piliečių ryžtas lygiomis teisėmis su partijomis konkuruoti dėl val-džios. Tas vėjas nušluostė dulkes nuo Konstitucijos. Praregėta, kad beveik du dešimtmečius vietinę valdžią rinkome pažeisdami svarbiausiąją šalies įsta-tymą.

Valdžia pademonstravo elementariausią nepagarbą tautai, kai pionieriškai skubėjo raportuoti Europai dėl ES Konstitucijos, užuot atsiklausiusi pilie-čių nuomonės. Tokie motyvai – esą tauta neskaitys šimtų puslapių dokumen-to, nieko nesupras ir nesigilins – įmūrijo dar vieną plytą į politinės atskirties sieną. Panašiai valdžia nutarė, kad tauta dar suklys svarstydamą, reikia ar ne-reikia Lietuvai euro.

Taip valdžia uzurpuoja teisę spręsti už visus piliečius, pamindama esminę Konstitucijos nuostatą svarbiausiais tautos ir valstybės gyvenimo klausimais tartis su tauta.

Entuziazmas, su kuriuo 1992 m. rinkome pirmąjį atkurtos nepriklausomos valstybės Seimą, blėsta. Tuomet žygiuoti į rinkimus buvo suvokta kaip garbinga pilietinė pareiga. Didžiavomės. Prie urnų atėjo daugiau kaip 75 proc. rinkėjų. Pernai į vietinės valdžios rinkimus netgi patriotizmo ir lietuviybės ci-tadelėje Kaune balsuotiėjo kas trečias. Kiti du greičiausiai suko į vartojimo bažnyčias-prekybos centrus arba kapstėsi namuose. Kodėl nenorėjo balsuoti ir rinkti valdžios? Greičiausiai atsakymai būtų panašūs: o kas pasikeis, eisiu ar neisiu? Politikoje neliko ideologinių nuostatų, jos parduodamos ir keičiamos į postus, vertybių skalę – išdraikytą.

Valdžia – sau, piliečiai – sau. Šią atskirtį iliustruoja kiekvienas kartas, kai paaiškėja, kad pati valdžia, o ne kuris nors išorinis nepriklausomos Lietuvos priešas, šimtais milijonų litų apvogė pensininkus, policininkus, prokurorus, netgi valstybės tarnautojus, nusavindama jų pensijų ar pagal įstatymus pri-klausančio atlyginimo dalį.

Atskirtį jaučiantys piliečiai linkę branginti asmenines šventes, o valstybi-nės ir atmintinos dienos netampa tautos pasididžiavimu. Sociologų tyrimai ro-do, kad lietuviams tikrosios yra šeimos šventės – Kalėdos, Velykos, jas švenčia 99 proc. gyventojų. Net Joninės svarbesnės už iškilias valstybės datas – birže-lio lygiadienį švenčia 94 proc. žmonių. Pagal „TNS Gallup“ sociologinius tyri-mus kovo 8-oji yra populiareesnė už Kovo 11-ąją, o šv. Valentino diena – už Va-sario 16-ąją.

„Valstybė – tai aš“ – yra paskelbęs Prancūzijos karalius. „Valstybė – tai mes, o ne valdžia“, – taip pasakysime, kai iš valdžios atimsime iš piliečių nu-savintą teisę spręsti už visus.

Audronė Jankuvienė

Kitame numeryje:

- Agnė Zuokienė. Motinos dienos.
- Vaidoto Daunio eilėraščiai.
- Viktorija Daujotytė. Vaidoto Daunio batai.
- Mažoji anketa: Birutė Mar.
- Jutos Čeičytės Šokis po šokio.

Redaguoja **Aldona Žemaitytė** aldaze@gmail.com
Maketuoja **Jonas Kuprys**

Danguolė Kuolienė. Fragmentai. Spalvota grafika.

„Bandžiau įsigilinti į kūrinių poetiką. Ypač į didesnio formato, su dailininkės sugalvotais lakiais angliškais pavadinimais. Na, kaip išversti ‘Dreamscape’? Ačiū Apvaizdai, kad salėje buvo ir Algis Raulinaitis, turbūt geriausiai mokąs lietuvių kalbą Los Angeles padangėje. Su šypsniu iš karto pasakė – sapnovaizdis. Kitų paveikslų simbolizmas su tom plūduriuojančiom skiautėm, atskalom, luitais, dar su altoriaus pavidalo simetriškais vaizdiniais, yra jauste nujaučiamas.

Šių dienų menui, ypač pasinėšusiam į transcendenciją, paslaptis yra būtina. Tad įvardyto paveikslu estetinis įkūnijimas verčia susimąstyti ties ‘Šokiu ant iš-degusios Žemės’, ‘Sveikinant naktį’, ‘Atgimimu’ ir kt.”

Taip savo mini recenzijoje Pranas Visvydas „džiazuoja“, rašydamas apie Danguolės Kuolienės grafikos darbų parodą Los Angeles. Skaitykite 2-ame pus-lapyje.

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1 psl. Audronė Jankuvienė. Valstybė – tai mes.
- 2 psl. Pranas Visvydas. Danguolės sapnovaizdžiai.
- 3 psl. Dalia Cidzikaitė. Kad pasaulis būtų gražesnis.
- 4 psl. Aldona Žemaitytė. Žvilgsnio skvarba ir galia. II
- 6 psl. Mažoji „Kultūros“ anketa – Lidija Šimkutė.
- 7 psl. Aldona Žemaitytė. Gyvenimo balansas ritmo ženkle.
- 8 psl. Vytautas Kaltenis. „Ant tėvelio dvaro...”

Danguolės sapnovaizdžiai

PRANAS VISVYDAS

Paroda vienai sekmadienio popietei – kovo 30 dienai – Los Angeles Šv. Kazimiero parapijos salėje. Žinoma, iš Bostono atvyko ir dailininkė Danguolė Kuolienė. Po 18 metų nebuvimo čia. Kurį laiką ji su šeima gyveno Pietų Californijoje ir savo kūrinius dažniausiai eksponuodavo grupinėse parodose Palos Verdes meno centre. Paskui persikėlė į San Francisco. O dabar jau treji metai gyvena Bostone. Toks vyro darbas – būti keliamam į kitus didmiesčius.

D. Kuolienės dalyvavimo parodose sąrašas yra ilgas – nuo 1998 iki 2008 m., Chicagoje minint Čiurlionio galerijos 50-metį. Taigi sukanka ir jos kūrybos reiškimosi visuomenėje dvidešimtmetis. Suskaičiavau daugiau kaip 60 kartų. Ir Vilniuje. Net Rumunijoje.

Baigė Mundelein koledžą, kaip spausdinimo žinovė, grafikė. Kai paklausiau, kokia technika atlikti jos dabartiniai paveikslai, atsakė – kolografija. Atsivežė jų 43. Didesnio formato dešimt. Mažesnių įremintų keturkampių, pažymėtų lotyniškais numeriais, ir pailgų, pavadintų „Šokis“ (variacija I, II, III, IV). Visa eilė improvizacijų. Penki etiudai. Tie kūrinių pavadinimai mane nuteikė muzikaliai, tarsi išgirdau Chopino ramų improvizacinį grojimą. Taip viskas efemeriskai sapninga šioje parodoje.

Keli žiūrovai man prasitarė, kad dabartinių darbų koloritas gana tamsokas, ypač didesnio formato. Tai tiesa. Jie atspausti ant juodo popieriaus. Ir juose plūduriuojantys mįslingų pavidalų deriniai irgi pritemdytai nuspalvinti. Priminė šiemet Santa

Los Angeles ateitininkų skyriaus valdybos nariai parodos atidaryme. Iš kairės: Dalilė Polikaitienė, dail. Danguolė Kuolienė, Algimantas Žemaitaitis ir Raimonda Kontrimienė.

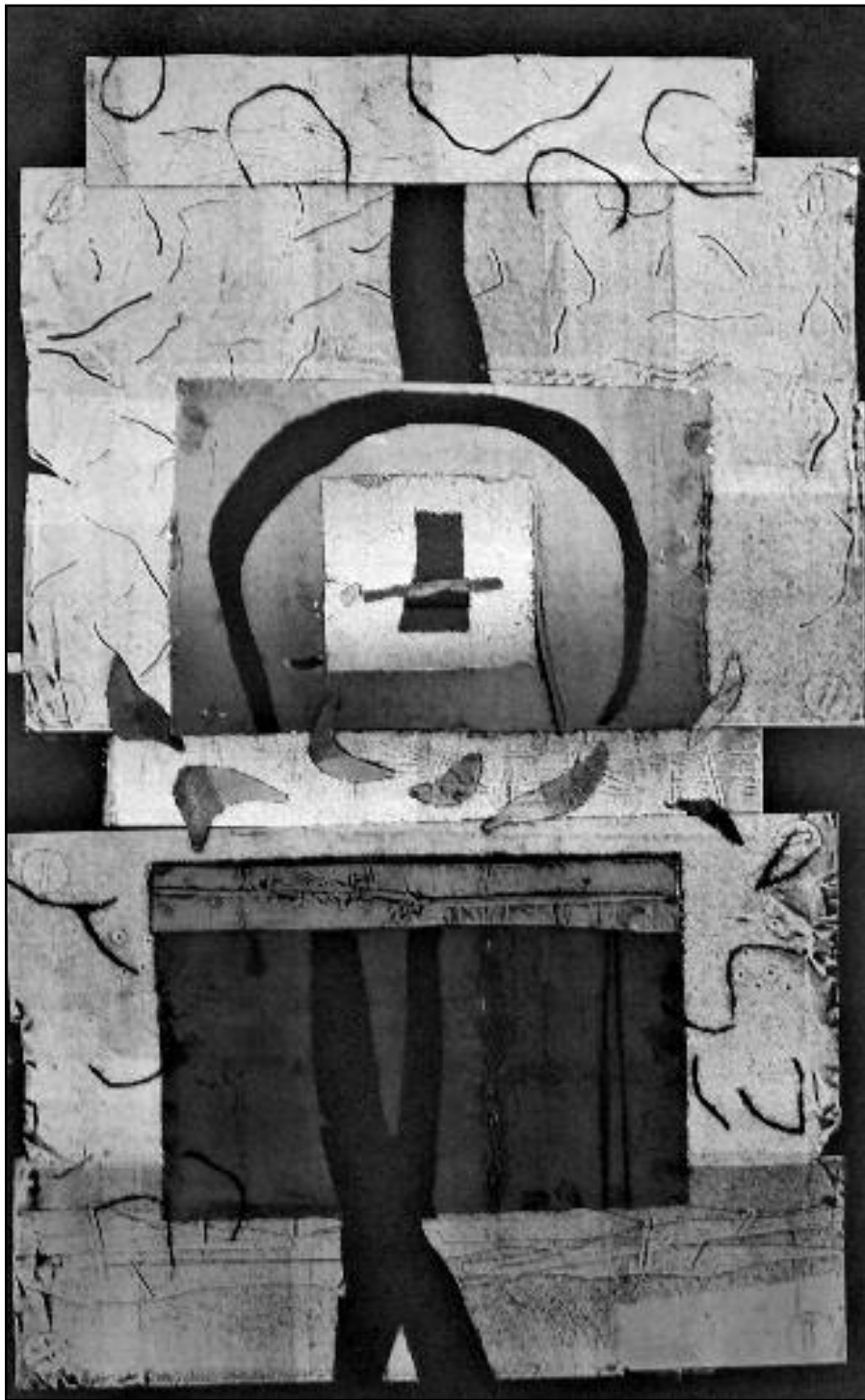
Monikoje eksponavusio dailininko Larry Bell subtilių formų žaismą su prietemos spalvomis. Be to, Danguolė anksčiau kūrė Californijoje – o čia šviesa viešpatauja.

Bandžiau įsigilinti į kūrinių poetiką. Ypač į didesnio formato, su dailininkės sugalvotais lakiais angliškais pavadinimais. Na, kaip išversti „Dreamscape“? Ačiū Apvaizdai, kad salėje buvo ir Algis Raulinaitis, turbūt geriausiai mokąs lietuvių kalbą Los Angeles padangėje. Su šypsniu iš karto pasakė – sapnovaizdis. Kitų paveikslų simbolizmas su tom plūduriuojančiom skiautėmis, atskaloms, luitais, dar su altoriaus pavidalo simetriškais vaizdiniais, yra jauste nujaučiamas. Šių dienų menui, ypač pasinešusiam į transcendenciją, paslaptis yra būtina. Tad įvardyto paveikslas estetinis ikūnijimas verčia susimąstyti ties „Šoku ant išdegusios Žemės“, „Sveikinant naktį“, „Atgimimu“ ir kt.

Danguolė yra kviečiama dalyvauti grupinėje parodoje, skirtoje Švč. Marijos apsišventinimo Šiluvoje 400 metų sukakčiai. Jau dabar šia religine prasme buvo keturi kūriniai. Vias – „Tikėjimo elegija“. Kiti trys pavadinti – „Iš aukštybių“. Lengvas mėlynumas viršuje, apačia gelsvai ruda. Vieniškai nuosekliai dailininkė puoselėja tuos savo sugalvotus ar susapnuotus pavidalus. O šokių cikle įvairina jų dinamiką.

Parodą surengė Los Angeles ateitininkai. Daug kuo rūpinosi Raimonda Kontrimienė. Atidarant parodą dailininkę sveikino Dalilė Polikaitienė. O pati Danguolė Kuolienė ištare tikrai įsimintiną sakinį: „Mano kūriniai kalba žiūrovui be jokių aiškinimų.“ Ir puiku – žiūrovų susirinko tikrai daug. Ir iš tolimų vietovių. Mačiau Tomo Akviniečio koledžo, esančio Topa Topa kalnų papėdėje, bibliotekos vedėją Viltį Jatulienę. Iš Venturos architektą Rimas Muloką su žmona. Skulptorių, tapytoją Jurgį Šapkų, grafikę Ireną Raulinaitienę, tapytoją Iną Leškienę, dailininkę Kentienę, kurios vardas, kaip paukštė, išsprūdo iš atminties. Vėliau po repetitijos sugužėjo parapijos choristai. Uoliai ruošiasi jie iškilingoms Mišioms Los Angeles katedroje gegužės pradžioje.

Taigi buvo ypatinga kelių valandų paroda. Raudonais lipdukais buvo žymimi parduoti paveikslai. Jų matėsi nemažai. □

Danguolė Kuolienė. Tolumoje.

Marytė Sandanavičiūtė-Newsom (k.) ir Rimvyda Baipšienė prie dailininkės paveikslų. Inos Petokienės nuotraukos.

Kad pasaulis būtų gražesnis

Iš pokalbių su grafike Danguole Kuoliene

DALIA CIDZIKAITĖ

Danguolė, anot jos mamos, meną kaip profesiją rinkosi todėl, kad pasaulis būtų gražesnis. Ar ji vis dar tokia savo misija tiki?

– Aš pati labai daug gaunu iš meno, – sako Danguolė Kuolienė. – Man tai yra pašaukimas. O mama iš tiesų skatino mane. Ji džiaugdavosi, kai dar pradinėje mokykloje piešdavau berželius. Gyvenome Čikagoje, priešais Douglas Parką. Didelis buto langas buvo į parką, tai aš atsisėsdavau priešais langą ir piešdavau. Kai man buvo 12 metų, mama užrašė mane meno pamokoms. Pradėjau lankyti užsiėmimus pas Viktorą Petravičių, kuris bendravo su manimi kaip su suaugusiu žmogumi. Petravičius buvo savitas savo kūryba, taip pat savitai jis ir dėstė. Jis, pavyzdžiui, nedėstė akademinio piešimo, todėl mano darbuose visos kreivos linijos...

Petravičius sulaužė taisyklę, kad visi jo mokiniai turi matyti tą patį objektą vienodai. Ir tas žaidimas su erdve jaunai mergaitei, kuri piešė berželius, buvo nepaprastas. Ji labai anksti suprato, kad privalo turėti savitą braižą.

Kai Danguolė pradėjo lankyti gimnaziją, nebuvo laiko meno pamokoms, nes norėjo stoti į universitetą. Gimnazijos piešimo dėstytoja, jai, keturiolikmetei, besiruošiančiai aukštosios mokyklos studijoms, bet turinčiai gabumų dailei, pasiūlė šeštadieniais lankyti Meno institute siūlomą jaunimo programą. Ketverius metus Danguolė lankė tą institutą.

– O kitą paskatinimą, kurio mano bendraamžiai universitete neturėjo, gavau iš tuometinio lietuvių dailininkų požiūrio į jaunimą. Buvo tokia jaunųjų dailininkų sąjunga, nors jos nariai buvo 20 metų vyresni už mane. Sužinoję, kas studijuoja meną, kviesdavo į parodas, susibūrimus. Mūsų visas būrys buvo tokių jaunų studentų: Raminta Lapšienė, Irena Mickutė ir kiti. Dar viena paskata – Kazys Bradūnas, „Draugo“ kultūrinio priedo redaktorius, ateitininkų kūrybinės korporacijos „Šatrija“ narys. Jis subūrė visus, kurie tuo metu rašė, piešė. Vykdamas pokalbiai įvairiom kultūrinėm temom. Bradūnas apsilankė mano studijų užbaigimo universitete parodoje ir „Draugo“ kultūriniam priede apie ją išspausdino recenziją su nuotraukomis.

– Kaip Jūs įvardytumėte savo kūrybos temas, stilių, braižą?

– Esu grafikė ir, kaip jau minėjau, iš Viktoro Petravičiaus gavau pirmuosius dailės įgūdžius. Man labai patinka visas tas techninis pasiruošimas darbui, tas kruopštumas, kurio reikalauja grafikos technika. Patinka piešti ir grafikoje atrandu, jog ploniausia linija galima daug ką perteikti. Patinka netikėtumai, nes nežinau, kas bus, kai per stakles perleisi lakštą ir popieriaus lapą. Bet aš net ir nenorėčiau būti priskirta kokiai nors grupei.

– Ar prisimenate maloniausią žmogaus, aplankiusio Jūsų parodą, reakciją?

– Turbūt maloniausia yra tada, kai kas nors prieina ir pasako, kad nori įsigyti mano darbą. Prisimenu vieną tokią istoriją. Kartą dirbau universiteto grafikų dirbtuvėje ir atėjo vienas studentas, mano pažįstamas, pažiūrėti, kaip dirbu. Aš kažką ką tik buvau atspausdinusi, bet atspaudas man nepatiko. Gal spalva buvo ne ta, gal nelygiai atspausdino... Aš dar kartą pervariau lakštą per stakles, o tą pirmąjį atspaudą įmečiau į šiukšlių dėžę. Po keleto metų lankydamasi to pažįstamo namuose pamačiau, kad išmestasis į šiukšlių dėžę mano darbas kabo ant sienos. Tas žmogus prisipažino, kad darbas jam taip patiko, jog išsitraukė jį iš šiukšlių dėžės.

Buvo dar ir kitas atsitikimas, kai vieną mano kūrinį pavogė iš parodos. Kolegos aikčiojo, kaip tai baisu, o aš pamaniau, kad žmogus turbūt labai norėjo tą darbą turėti. Todėl per daug dėl šios vagystės nenuliūdau.

Bet turbūt pats brangiausias atsiminimas yra susijęs su mano teta, mamos sese. Ji buvo vienuolė Lietuvoje, dabar jau mirusi. Per visą sovietmetį buvo slapta vienuolė, ir kai nepriklausomybės metais vienuolynai vėl atsidarė, ji sugrįžo į vieną iš jų. Ten teta turėjo labai kuklų kambarėlį, vienintelis jo papuošimas buvo kryžius. Kartą, važiuodama į Lietuvą, pagalvojau, ką galėčiau giminėms nuvežti dovanų. Kiekvienam padovanojau po grafikos darbelį. Po metų atvažiavusi aplankiau ir tą mamos sesutę vienuolę. Ir pamačiau, kad jos kambarį po kryžiumi mano darbas pakabintas. Man tai buvo labai malonu.

– Ar priskirtumėte save Lietuvos grafikų šeimai?
– Gal jausčiausi patogiau nei amerikiečių būryje. Kai tenka dalyvauti bendrose amerikiečių parodose, jaučiu, kad labai iš jų išsiskiriu. O su lietuvių grafikais, jų kūryba jaučiu kažin kokį giminingumą. Gal tai iš Petravičiaus, jo padarytos įtakos...

– Kaip dažnai surengiate parodas?

– Mes dažnai kraustomės iš vieno miesto į kitą, ir man tenka kiekvieną kartą vis iš naujo pristatyti. O tai labai sunku. Dabar ten, kur gyvenu, yra toks regioninis meno centras. Praėjusią žiemą jame vyko kviestinė penkių grafikų paroda. Tada ir turėjau didelę parodą. O šiaip dalyvauju grupinėse parodose, priklausau Bostono grafikų draugijai.

– Ar, Jūsų nuomone, jauni lietuviai menininkai užsienyje sulaukia vyresniųjų paskatinimo?

– Aš dažnai apie tai pamąstau, juk tiek daug pati gavau iš jų. Mūsų būrelis jau metai laiko organizuoja jaunimo meno stovyklą Neringoje, Vermonto valstijoje. Į tą stovyklą praėjusiais metais pakviečiau dėstyti Viliją Pakalniškytę, kuri ką tik baigė Road Island School of Design, vieną iš pagrindinių ir geriausių Amerikos dailės mokyklų. Viliją prisimenu dar jauną mergaitę. Norėjau ją ir paskatinti, ir paremti. Į stovyklą jau antri metai kviesime iliustratorių Rolandą Kiaulevičių, kuris ne taip seniai atvyko iš Lietuvos ir gavo magistro laipsnį. Jis dabar dėsto universitete. Dailininkas Gintaras Jocius irgi talkininkauja mūsų stovykloje.

O mano anksčiau minėta jaunųjų menininkų organizacija jau seniai nustojo veikusi. Tiesa, Čikagoje moterys dailininkės parodas organizuoja.

– Šiuo metu daug dalyvaujate lietuviškoje veikloje, esate Šiaurės Amerikos ateitininkų pirmininkė. Ar tai Jūsų meno, kūrybos neišstūmė į paribį?

– Paskutinius devynerius metus, prieš atsikraustant į Bostoną, gyvenome San Francisco. Ten nėra didelės organizuotos lietuviškos veiklos. Tada tikrai visą savo laiką atidaviau menui. Prieš tai Los Angeles buvau jaunučių ateitininkų globėja, 10 metų ateitininkų stovyklų vadovė, nuo studentavimo laikų į stovyklas važiuodavau kaip meno mokytoja. Visa tai yra man labai artima. Manau, kad meno stovyklos organizavimas yra mano profesinė veikla, mano tiesioginio darbo tęsinys.

– Kada Jums geriausiai sekasi dirbti?
– Įpratau dirbti rytais, nes vyras gana anksti išeina į darbą. Ir mūsų šuo yra taip įpratęs: kai vyras pro duris, jau laukia, kad lipčiau į antrą aukštą, į studiją. Jis net ima nekantrauti, jei delsiu. Tad šuo yra didžiausias mano kūrybos skatintojas. Kol dirbu studijoje, jis guli prie kojų ir nejuda. O kai nusileidžiu į virtuvę, žino, kad jau baigiau dirbti ir galiu užsiimti su juo. Iš ryto mano darbo kambarį ir šviesa geriausia, ir jėgų daugiausia turiu.

– Kaip atsiranda Jūsų darbų pavadinimai?
– Su pavadinimais sunku. Kai dar gyvendavau namuose, kai buvau studentė, mama labai dažnai pavadinimus sugalvodavo, vos pažvelgusi į paveikslą. O aš su nuostaba galvodavau: kaip ji pataiko... Mama turi poetišką gyslelę. O ir man pačiai, kai skaitau poeziją, kokia nors frazė ar žodis įsimena. Bet pirmiausia aš sukuriu darbą ir tik po to atsiranda pavadinimas.

– Kas yra Jūsų mylimiausias lietuvių poetas?
– Vytautas Mačernis. Nuo to laiko, kai ateitininkų stovykloje galbūt už gražų stovyklavimą gavau apdovanojimą, o tai buvo Mačernio poezijos knyga su Pauliaus Augiaus iliustracijomis. Knyga dabar yra labai apiplyšusi – tiek mano vartyta. Buvau ir pati sukūrusi ciklą pagal Mačernio vižijas.

* * *

Šie, 2008-ieji, metai Danguolei Kuolienei yra turiningi ir turtingi meniniais įvykiais. Ji dalyvavo M. K. Čiurlionio galerijos sukaktuvinėje parodoje Čikagoje ir tapo trečiosios premijos laureate. Šiemet taip pat buvo surengtos jos parodos Los Angeles ir Bostono lietuvių visuomenei. Gegužės mėnesio pabaigoje jos darbų paroda galės pasigėrėti South Shore, kur gyvena ir pati dailininkė, gyventojai. Jos paroda bus surengta šio miestelio Meno centre.

Pasinaudodama proga prabilti per laikraštį, Danguolė kviečia dailininkus, dėstytojus į ketvirtą kartą rengiamą, suaugusiems skirtą kūrybinę stovyklą Neringoje, Vermonte. Šiuo metu menininkė tam renginiui ruošia programą. Stovykla vyks šių metų rugpjūčio 24-31 dienomis. □

Danguolė Kuolienė savo studijoje.

Žvilgsnio skvarba ir galia

Laisvė ir drąsa Sofijos Veiverytės paveiksluose

ALDONA ŽEMAITYTĖ

Tęsinys. Pradžia nr. 16

Jeigu grįžtume prie Sofijos Veiverytės kūrybos pradžios, turėtume prisiminti jos mokytojus Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės institute, karo ir pokario metais mokiusios ją ne tik piešti, bet ir gyvenimo filosofijos: V. K. Jonyną, A. Galdiką, S. Ušinską, V. Vizgirdą, J. Mikėną, L. Truikį ir kitus. Iš jų jauna menininkė išmoko pagarbai žiūrėti į žmogų kaip į individualybę. Suvokė, kas yra tikras abstraktusis menas, kokią jis turi meninio apibendrinimo jėgą, kurios nė kvapo nelikę šiandieniniuose pseudoabstrakcionizmo išvedžiojimuose.

„Ar įminėte žmogaus mįslę? – klausiu tapytojos, atsiminusi, kad paroda vadinasi „Įminti asmenybės mįslę“. – „Visą laiką to siekiu. Man svarbiausia – asmenybė, kurią apibūdina ir rankų plastika, ir laikysena, ir drabužių nešiosena, ir veido išraiška. Bet svarbiausia akys. Tapydama akcentuoju akis.“

Dailininkė prisimena smuikininko Raimundo Katiliaus akis. „Būdavo, kai pažvelgia į tave, tarsi didžiausią dovaną padovanoja“. Anot jos, portretas turi daryti poveikį paveikslu žiūrėtojui, turi įsiskverbti į jo sąmonę, kad pasijustų jo vertas. Arba nieko nevertas... Norint pagauti žmogaus esmę, reikia labai daug piešti. Sofija Veiverytė pirmiausia padaro piešinius, tarytum kokius eskizus būsimiems tapybos paveikslams.

„Vienoje parodoje man įstrigo Jūsų ištartas sakiny, kad piešinys – tai mąstymas. Paaiškinkite išsamiau“, – prašau dailininkės. Ji sako, kad menas yra mąstymo rezultatas, o piešinys – pagalbinė medžiaga, kuri išugdo mąstymą plačiaja prasme. „Piešdamas komponuoji, eskizuoji ir mąstai. Dabar priviso tiek daug visokių ‘žvaigždžių’ – šokėjų, dainininkų, kurie save vadina menininkais. Būdama jauna aš daug gavau iš kaimo žmonių, kurie mokėjo atskirti blogį nuo gėrio, piktumą nuo gerumo.“

„Profesore, papasakokite, kaip Jūs tapote.

Tapytojai. 1991.

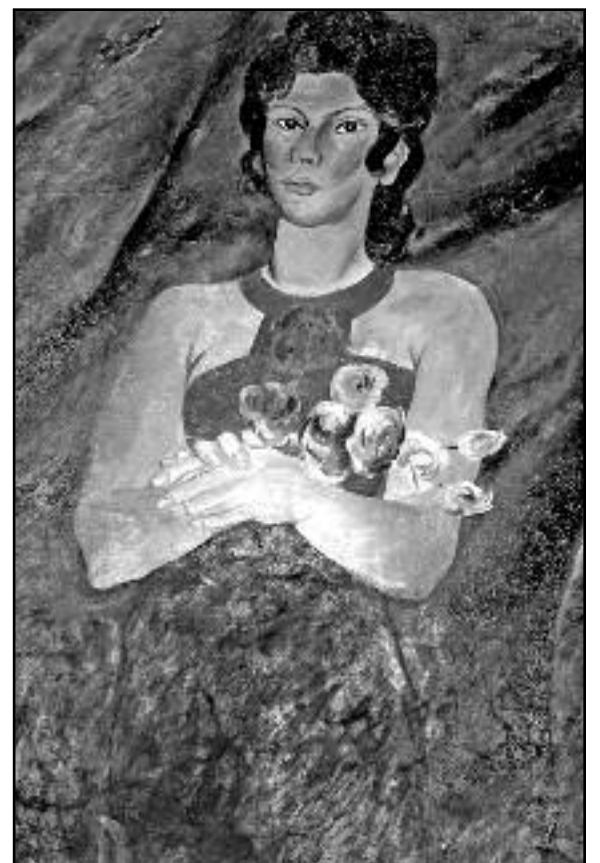
Barбора Radvilaitė ir Žygimantas Augustas. 2002

Kokia tapybos technika galima pasiekti tokį linijos, kompozicijos ir formos vienovės rezultatą, žiūrovą stulbinantį laisvės ir drąsos išpūdžiu. Stulbina piešinio lengvumas ir grakštumas, jo dinamizmas. Taip pat figūros judesio netikėtumas, dažo skaidrumas, per kurį šviečia kitos faktūros, išnirdamos iš paveikslu gilumos tarsi kokios paslaptingos erdvės. Kaip Jūs tai padarote?”

„Pati tema diktuoja techniką, – pamąsčiusi sako profesorė S. Veiverytė. – Savo didžiausias kompozicijas mėgstu daryti su špachteliu, kad išgautčiau dažo tirštumą ir per tai figūrų struktūriškumą, monumentalumą. O individualizuotas žmogaus portretas diktuoja jau kitokią techniką. Labiausiai man prie širdies – lesūra. Tai skystas dažas, ant kurio dedami storesni dažo sluoksniai. Faktūros persi-šviečia, susidaro erdvių išpūdis, gali atkurti koloritą. Tai atskleidžia individualybę. Bet mūsų jaunimas šiandien jau nei tokiai technikai, nei piešiniui nerodo jokio noro...“

„Kaip Jūs, būdama jau nebejauna moteris, pajėgiate ištaipyti tokias milžiniškas drobes?“

„Pasilipu ant laiptelių ir tapau... Tapau dešine ranka, ji man yra tikra Dievo dovana. Jei dėl ko nors susijau-dinu, ima drebėti rankos. O kai tapau, mano dešinioji niekada net nevirpteli, ji yra tokia pat tvirta kaip ir jaunystėje. Bet ilgainiui pradeda skaudėti visą kūną. Tas skausmas prasideda nuo kulnų,

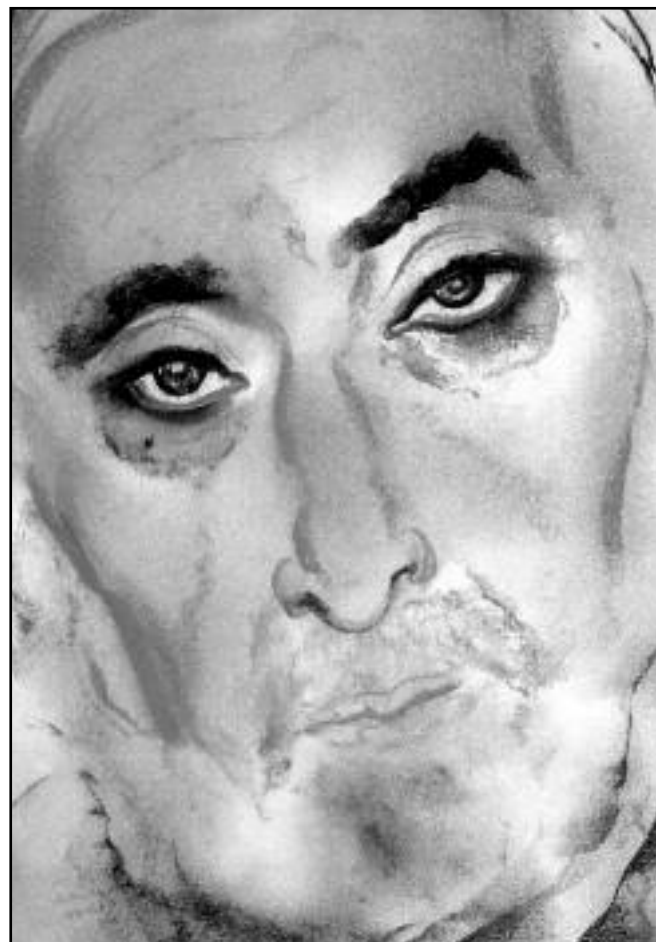
Solistės Nijolės Ambrozaitės portretas. 1977.

pereina į nugarą, po kurio laiko ima skaudėti net skruostikauliai. Skausmas labai vargina, kai Klaipėdoje reikėjo tapyti tas dideles istorines drobes...”

Profesorė nutyla ir nenori kalbėti apie savo ligas, neseniai išgyventą operaciją. O aš atmintyje atgaivinu Klaipėdos dramos teatrui skirtus du paveikslus, kurie savo didybe dabar pribloškia žiūrovą, įžengusį į pirmąją Radvilų rūmų salę, kur prasideda S. Veiverytės kūrinių ekspozicija. Tai Mindaugo ir Vytauto pulkai, pergalingų karo žygių akimirkomis. Kai teatrą imta remontuoti, tos drobės niekam nereikalingos, paramstytos pagaliais dulkėjo užkulisuose. Lietuvos dailės muziejaus direktorius Romualdas Budrys jas iš užmarš-

Baletas (baltas). 1978.

Dailininko Viktoro Vizgirdos portretas (fragmentas). 1979.

ties ir sunykimo išgelbėjo tikra to žodžio prasme: parvežė į Vilnių, restauravo, idėjo į naujus rėmus, ir dabar šiedu paveikslai yra S. Veiverytės ekspozicijos puošmena. Profesorė su dėkingumu mini ir R. Budrį, ir ambasadorių A. Vinkų, kurie parodė daug supratingumo ir pagarbos menui, prieš kurį lenkia galvas svetimtaučiai. Tik ne mes, ne mūsų kultūrinė valdžia. Į parodos atidarymą Vilniuje nesiteikė atvykti nei kultūros ministras, nei Seimo atstovai.

„Kuriuos darbus labiausiai vertinate?“ – klausiu po pauzės.

„Kai po kurio laiko pasižiūriu į senus savo darbus, matau, kad kiekvienam vis ko nors trūksta. Niekas man nepatinka... Net ‘Žygimantas ir Barbora’ nepatiko, norėjau sunaikinti, bet Živilė neleido. Živilė išgelbėjo daug darbų, bet aš be pasigailėjimo naikinu senus paveikslus, ypač kai neturiu naujos drobės. Tada senus paveikslus uždažau baltai ir tapau naują darbą“.

„Jūsų mėgstama spalvų gama – rusva, auksinė, karališko purpuro. Arba balta, apibrėžta švelniu kontūru, pilkšva... Bet parodoje yra keletas darbų, kurie nutapyti mėlynai. Man ypač patiko mėlynasis ‘Durbės mūšis’, kurio meninis sprendimas per žirgus yra netikėtas ir smarkiai įtaigus. Paveiksle nėra net užuominos į siužetinį pasakojimą. Vietoj batalinių scenų – trys išraiškingos veržlių žirgų galvos, apsuptos kalavijų, vėliavų, skydų vainiku. Tos mėlynės centre trykšta šviesa... Bet kodėl paveikslas mėlynas?“

„Todėl, kad mūšis vyko prie upės. Nuo vandens kyla melsvas rūkas... Šiaip jau aš nemėgstu mėlynos spalvos“.

„Bet nutapėte dar vieną mėlyną žirgą, lyg savo svajonę – debesyse. Tai tikras laisvės ir drąsos simbolis. Ir Jūsų tigras, gepardas – karališki žvėrys – tarsi plaukia grėsminguose debesyse. ‘Gepardas’ – kokia puiki kompozicija: žvėries žvilgsnis, atgręžtas į žiūrovą, tiesiog veria, jo kūnas ir stiprus, stamantrus, ir tirpstantis erdvėje...“

„Mama dar buvo nutapiusi undinę su pelekais, vandenyje, tarp meldų. Ir sunaikino...“ – atsidūsta Živilė, besiklausanti mūsų pokalbio.

„Kurį laikotarpį laikytumėt savo kūrybos pakilimu ir kodėl?“

„Dabartinį. Todėl, kad dabar daugiausia žinau, daugiausia jaučiu. Kad tik Dievas duotų sveikatos išreikšti tai, ką noriu. Visą laiką ieškodavau geriausio sprendimo, visą laiką domėjausi savo profesija. Kai baigiau institutą, valandų valandas sėdėdavau bibliotekoje, skaitydavau knygas, vartydavau meno albumus, pradėdant senąją inkų, majų, šumerų meno istoriją. Rytų kultūra man irgi prie širdies. Taigi profesionaliai esu ‘pasikaus-

čiusi’“.

„Ir paskutinis klausimas... Jūsų paveikslai, ypač baleto tema, yra kuo tikriausios dvasinės būsenos, sielos virpesiai, kurie jau išeina už mūsų pažinimo ribos. Kas padeda Jums jas sukurti: Jūsų emocijos, tam tikros nuotaikos ar nuojautos?“

„Atsitinka įvairiai. Imkim ‘Fechtuotojus’ – tą paveikslą aš pati labai vertinu. Mūsų namuose gyveno giminaitė, kuri lankė fechtavimo užsiėmimus. Ji daug kalbėjo apie tai, mačiau jos fechtavimosi drabužius, jų detales. Ir vieną kartą per televiziją pamačiau, kaip fechtuojasi du žmonės. Sužavėjo jų judesiai, apskritai judėjimas kaip ritmas. Staiga vienas jų atsisuko veidu į žiūrovus. Tas veidas nebuvo gražus, bet savo ryžtu išpūdingas. Ir aš jau žinojau, kad darysiu tokį paveikslą. Per naktį sugalvojau kompoziciją, ryte atsikėlusi padariau piešinį, per dvi dienas nutapiau, o per kitas

dvi užbaigiau... Nuotaikos gimsta iš smulkmenų: netikėtai sugretintų daiktų, kolorito...“

* * *

Baigti noriu stabtelėjimu ties dviem Sofijos Veiverytės paveikslais. Jie vadinasi: „Baletas (baltas)“. Ir – „Baletas (pilkas)“. Abu – 1978 m. Šiuose paveiksluose yra tai, ko dar negalima rasti ankstyvosiose tapytojos kompozicijose. Tai fantastiška improvizacijos laisvė, lyg džiazas tapyboje. Čia yra piešinio, judesio, kompozicijos monochrominės spalvos, bet tokios turtingos savo niuansais, švelniais persiliejančiais pusšėšėliais, vienuvė. Čia rodoma virtuoziška technika ir pasaulio bei žmogaus gyvenimo tikrovės muzikalumas. Žmogus čia skendi visatos pilnatvėje, tapęs lašeliu begaliniame kosmoso žaisme, ir drauge individu, kuris niekada nesusilies su minia, rėkiančia: „Nukryžiuot Jį!“ □

Gepardas. 1998.

Mažoji „Kultūros“ anketa

L. Šimkutės asm. nuosavybė.

Antano Sutkaus nuotr.

Lidija Šimkutė-Pocienė

Poetė, gimusi 1942 m. Krakėse (Kretingos r.). Vaikystę praleido pabėgėlių stovyklose Vokietijoje, Italijoje. Į Australiją atvyko su tėvais, 1949 m. Gellonge baigė pradžios mokyklą, gimnaziją ir aukštąjį mokslą, įgydama dietologės specialybę. Padirbėjusi Pertho ligoninėje, persikėlė į Adelaidę. 1966 m. ištekėjo, užaugino du vaikus.

Lietuvių kalbą neakivaizdžiai tobulino Lietuvių kalbos institute Čikagoje, 1977 ir 1987 m. Vilniaus universitete lankė lietuvių kalbos kursus.

1977 m. Algimanto Mackaus knygų leidykla Amerikoje išleido du jos poezijos rinkinius: *Antrasis ilgesys* (1978) ir *Prisiminimų inkarai* (1987). 1991 m. „Vaga“ Vilniuje išleido poezijos rinkinį *Vėjas ir šaknys*.

Lidija Šimkutė dalyvauja įvairiuose poezijos festivaliuose, kituose literatūriniuose renginiuose. Jos kūryba, kuri yra išversta į trylika pasaulio kalbų, publikuota žurnaluose ir antologijose Lietuvoje, Airijoje, Australijoje, taip pat Olandijos, Rumunijos ir JAV leidiniuose. Poetė yra išvertusi į lietuvių kalbą australų bei kitų tautų poezijos ir prozos. Priklauso Pietų Australijos rašytojų centrui, nuo 2004 m. – Lietuvos rašytojų sąjungos narė.

Rašo lietuvių ir anglų kalbomis (dvikalbės knygos – *Tylos erdvės*, 1999 m. išleido Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla), *Vėjo žvilgesys* (2003 m., „Petro ofsetas“ ir kt.). L. Šimkutė apdovanota 2004 m. Australijos poezijos festivalio metu už eilėraščių „Mano tėvas“.

Poetė daug keliauja, yra aplankiusi daugelį visų pasaulio žemynų valstybių, siekdama pažinti tų šalių kultūrą. Anot literatūros kritikės I. Vedrickaitės, „jos daugiaprasmei poezijai būdinga pirmapradžiai įvaizdžiai, emocinė įtampa, gyvenimo trapumas, dvasios ilgesys, paslapties nuojauta ir tylos kontempliacija“.

– Kokia Jūsų nuomonė apie Lietuvos ir lietuvių kultūrą? Ar ji pakankamai gyvybinga, kad atsilaikytų prieš jos krantus ardančią kosmopolitinę kultūrą, apsemiančią vis daugiau pasaulio?

– Man atrodo, kad lietuvių kultūra Lietuvoje ir užsienyje, palyginus su sovietmečio laikotarpiu, klesti. Regis, visose meno šakose (teatre, muzikoje, dailėje, literatūroje) tenka didžiulis lietuvių menininkų pasiekimais Lietuvoje ir už jos ribų.

Deja, o gal ir neišvengiamai, didelė dalis lietuvių perėmė daug „kičo“, matyt, norėdami sekti „pop“ kultūra, kuri manęs nedomina, bet turbūt tam yra gan didelė paklausa.

Man neaišku, kaip reiktų suprasti „kosmopolitinę kultūrą“ ir kodėl ji turėtų „ardyti“ Lietuvos menininkų darbus? Nejaugi būtų geriau, jei Lietuva izoliuotųsi nuo pasaulio įtakos. Mano manymu, menininkui svarbu plėsti savo akiratį, o kaip ir ką jis/ji kuria, priklauso nuo laisvo pasirinkimo pagal jo/jos pojūčius, patirtį, tikslą, vaizduotę ir t.t.

– Kas Jums šiandien atsispindi Jūsų vaikystės veidrodyje, ką ilgiausiai išsaugojote iš jos kaip savo gyvenimo esmę?

– Sunku išskirti, ką ilgiausiai išsaugojau iš savo vaikystės prisiminimų, kurie atspindėtų gyvenimo esmę. Esme, mano manymu, yra sudėtinga ir nelengvai suformuluojama.

Mano vaikystės didelė dalis buvo praleista pabėgėlių stovyklose. Tėvai, nešdamiesi mane ant rankų, išbėgo Antrojo pasaulinio karo metu. Išgyvenome Vokietijos lageriuose penkerius metus, įvairių tarptautinių organizacijų šelpiami. Šeimos gyveno spintomis padalytuose „kambariuose“. Toks ribotas gyvenimas privertė daug laiko praleisti šeimos ratelyje. Mano tėvelis buvo nuostabus pasakorius, jo sekamos pasakos man buvo didelė šventė. Kaip ir kiti stovyklos vaikai, neturėjau žaislų, kurių, kiek prisimenu, nepasigedau, nes visi daugiau ar mažiau panašiai gyvenome. Manau, kad tokia padėtis skatino mano vaizduotę. Prisimenu ir ilgus pasivaikštinėjimus su tėvais sekmadieniais gamtoje. Man įstrigo žydinčių augalų kvapai, kintančios spalvos, rugių laukai, dangaus tolybė, debesų formos ir nežinomybė... gyvenimo trapumas, netektis, liūdesys, bet tuo pačiu ir mokėjimas džiaugtis tos dienos suteiktais paprastais dalykais.

Virš to brendo ilgesys. Bet kam?

Tęsėsi mūsų gyvenimas kitose laikinose stovyklose, net iki Italijos, Neapolio. Italijoje priėmiau pirmąją Komuniją. Tėvai neturėjo pinigų nupirkti baltą suknelę. Iš pradžių labai išgyvenau dėl to, nors niekam to nesakiau, nes dviejų kitų mergaičių tėvai įstengė jas papuošti baltai. Prisimenu, ten gyvenančio lietuvių kunigo žodžius: „Atsimink vaikel, kad tikrasis grožis yra tavo sieloje, o ne paviršiuje“. Nustebau, kad jis pajuto mano skausmą ir kažkaip suvokiau, kad TYLA kartais daugiau

kalba negu žodžiai. O kunigo žodžius įsiminiau. Tyrai priėmiau pirmąją Komuniją, stovėdama su tamsia suknele tarp kitų merginų, tarsi dviejų angelų. Nors tuo metu dar vaikiškai suvokiau šių žodžių reikšmę, bet manyje liko tos vertybės prasmė, kuri, manau, persiduoda mano kūryboje, kartu su žmogiškais nuklydimais, nupuolimais ir priešingybėmis (yin/ yang, juoda/ baltas, blogis /gėris ir t.t.) kaip integrali žmogaus dalis. Manau, suvokiau, kokia svarbi yra gyvenimo patirtis bei išmintis.

Iš Italijos išplaukėme laivu į tolimą Australijos kontinentą. Ir vėl lageriai, lovų eilės skardiniuose barakuose, kur teko išgyventi keletą mėnesių tarp svetimų žmonių. Labai skyrėsi gamta, imponavo erdvė ir šviesa. Pagaliau tėvelis buvo paskirtas dirbti į lentpjūvę, atlikti tais laikais privalomą dviejų metų darbo sutartį už atvežimą į šalį, tais laikais atrodantį nesvetimą kraštą. Mūsų šeimai buvo paskirtas mažas namelis. Nemokėjome kalbos, buvome pirmoji „ne australų“ šeima šioje provincijoje. Mus apspito visi gyventojai, ypač vaikai, norintys apžiūrėti kas mes tokie – tarsi iš Marso būtume iškritę.

Prisimenu tą džiaugsmą, kai mamytė pirmą kartą papuošė švenčių stalą su iš Lietuvos atsivežta, jos siuvinėta staltiese ir lietuviškais patiekalais.

Labai skyriausi nuo vietinių vaikų, ne tik savo apranga, elgesiu, bet ir jautrumu. Manau, kad ši stigmata įtakoją mane daug laiko praleisti klaidžiojant savo vaizduotės pasaulyje. Pradėjau rašyti pirmus eilėraščius. Buvau prisi- klausiusi tėvelių pasakų apie vaidilas ir vaidilutes, kūrenančias amžinąją ugnį šventuose Lietuvos miškuose. Taigi, vaizduotės pagauta ir aš degindavau savo eilėraščius tarsi aukas dievams. Tų eilėraščių prisimenu tik vieną:

Oi Dievuli Tu žinai

Kaip mums sunku yra čionai

Be tėvynės be laukų

Kaip čigonui be namų

Leisk mums grįžti dar tenai

Kur bus mums tikrai linksmai

Su paukšteliais ten skraidyt

Ir vainikus rūtų pint

Ten ir gelės tos gražesnės

Ir jų kvapas malonesnis

Nors ir čia nėra blogai

Bet kas palygins su tenai

Ši meilė lietuvių kalbai manyje išliko ir ją išsaugojau kaip vieną iš savo gyvenimo esmių. Neišvengiamai įaugau (ir pamilau) Australijos žemyno erdvę, jūrą, uolas, didingus eukaliptus ir kitą augmeniją bei unikalią gyvūniją. Likimas suteikė ir daug kelionių, kurios praturtino akiratį ir žinias apie platų pasaulį bei skirtingas kultūras.

Mane žavėjo ir tebežavi žmogaus paslaptis, tylas, nežinomybės, prieštaringumai bei atsiktiktinumai ar lemtis.

Manau, kad vaikystėje bei brendimo laikotarpiu tam tikri dalykai mus sąmoningai ar sąmonėje paliečia, ir jie mus palaipsniui atveda prie gyvenimo vertybių pasirinkimo. O kuriam čiam žmogui vaikystės prisiminimų gairės tampa kūrybinės išraiškos priemonėmis. □

Gyvenimo balansas ritmo ženkle

Dr. Kaziui G. Ambrozaičiui – 90

ALDONA ŽEMAITYTĖ

Taip taip, dr. Kazys Jurgis (George) Ambrozaitis, mano geras pažįstamas, Lietuvių fronto bičiulis, mūsų fondo „Į laisvę“ vadovas švenčia tokį garbų jubiliejų, kad negalima praeiti pro jį tylomis. Tas jubiliejus išpuola per jurgines, tradiciškai seną ir smagią, visos gyvasties atbudimą skatinančią pavasario dieną. Apie savo vardą daktaras turi labai įdomių kūdikystės prisiminimų, iš Naukaimio vienkiemio Šimkaičių valsčiuje, netoli nuo Vadžgirio ir Jurbarko. Tų kraštų peizažas pasižymi ažuolų šlamėjimu. Kai Ambrozaičių šeimoje per jurgines gimė kūdikėlis, jo mama primygtinai prašė, pagal šeimos tradiciją, kad kūmai vaikelių nuvežę į bažnyčią pakrikštytų jį Jurgiuku, patrono garbei.

„Krikštytųjų dieną, – prisimena K. G. Ambrozaitis, – kūmai, prieš važiuodami į Vadžgirį pakrikštyti, gerai pasivaišino. Kai kunigas paklausė, koku vardu pakrikštyti, tai kūmai neprisiminė, kad mama sakė krikštyti Jurgučiu, tada kūmas sakė pakrikštyti Kaziuku. Taip ir gavau tą vardą. O Jurgio vardą pasilaikiau antruoju vardu. Kai Amerikos teisme priėmiau pilietybę, teisėjas, negalėdamas ištarti mano vardo, paklausė, kaip Jurgis yra angliškai. Pasakiau, kad George. Tada teisėjas nudžiugo, kad bent vieną vardą gali suprasti ir įrašė į mano dokumentus. Mano parašo K. G. Ambrozaitis mūsų advokatas Jonas Kairevičius interpretavo vidurinį vardą kaip Gediminas. Priėmiau ir tai, nes su advokatais nesiginčiju.“

Šimkaičių girios ošė ir išošė Kaziui Jurgiui (George) Ambrozaičiui žygius ir ateitį. Nes būti visuomeniškai judriu žmogumi iki gilių senatvės, suktis tarp žmonių, būti visiems reikalingu – ne kiekvienam Dievulio duota. Tai yra didelė laimė.

Kazio Ambrozaičio jaunystė buvo nerami, veržli, įbrėžusi atspaudą visam gyvenimui. Ambrozaitis – pirmosios Respublikos nepriklausomybės auklėtinis. Kiekvienas gimnazistas žinojo, kas tai yra tėvynės meilė ir kiek sykių buvo sutrypta valstybės laisvė. Jų jaunos sielos buvo kupinos idealizmo ir pasiryžimo ginti Lietuvą nuo išorės priešų, grasinančių iš abiejų pusių. Gimnazija paruošė kovai, kuri netrukus prasidėjo su dviem galiūnais, besipešančiais tarpusavy. Virš Lietuvos padangės jie svaidė priespaudos žaibus ir siuntė teroro ženklus.

1938 m. sportiškos išvaizdos, kariškai pasitempęs Kazys Ambrozaitis, baigęs Raseinių gimnaziją stojo aspirantu į Kauno karo mokyklą. Po to buvo priimtas į VDU teisės fakultetą, bet dėl mobilizacijos žygiui į Vilnių, kaip rašo enciklopedijos, negalėjo laiku pradėti studijų. Išvyko į Žemaitiją mokytojauti. Aktyvus jaunuolis nenurimo provincijoje ir 1940 m. buvo pakviestas į Katalikų veikimo centrą Kaune. Greitai paskirtas Pavasario vyrų sąjungos sporto vadu, taip pat pradėjo dirbti pavasarininkų žurnalo redakcijoje. Kai Vilniuje tais pačiais metais buvo surengtas pirmasis pavasarininkų kongresas, jame K. Ambrozaitis išrinktas šios sąjungos generaliniu sekretoriumi. Kad ir kaip bebūtų užimtas, studentas Kazys neapsiėjo be mokslų, universitete jis ėmė studijuoti mediciną. Nuo tada ir paženklinio savo gyvenimą dviem pašaukimais – profesiniu ir visuomeniniu. Tai tapo savotišku jo gyvenimo ritmu.

Būdamas 23 metų amžiaus, pateko į 1941 m. birželio 23-osios sukilimo sūkurį. Buvo guvus, energingas, organizuotas visuomenininkas. Ir visa jo karta pasižymėjo ryžtu, patriotizmu bei romantinių žygių aistra. Mokykloje išugdytas idealizmas skatino rizikuoti Tėvynės laisvės labui, o pajautimas, ką Lietuvai reikšė pirmoji bolševikų okupacija, skatino veiklai.

Birželio 23 d. prasidėjusį sukilimą prieš bolše-

vikus ir tik šešias savaites nacių pakęstą Laikinąją Vyriausybę galima lyginti su po 50 metų Lietuvos jauną nepriklausomybę užgriuvusia Sausio 13-osios tragedija. Abu įvykiai pareikalavo žmonių aukų, abiejų heroizmo kontūrai laikui bėgant tik ryškės, o jų svarba ir reikšmė didės. Kol kas Lietuvos žmonių mentalitetas, suformuotas okupacijų metais, dar nepajėgus „suvirškinti“ šių Lietuvos istorijos epizodų ir tinkamai juos įvertinti.

Sukilimo metu jauniesiems kovotojams teko rizikuoti ir žvelgti į akis mirtinam pavojui. Kazys Ambrozaitis atsidūrė sukilimo epicentre. Buvo Lietuvių aktyvistų fronto, atidaryto kovai su bolševikais ir naciais, Kauno štabo narys. Su savo studentais saugojo Vilijampolės rajoną ir Kauno senamiestį. „Teko aktyviai sukilimui ruoštis ir, atėjus momentui, sukilti. Tiems pasiruošimams mus stūmė patriotinė jėga ir idealizmas, įgytas mokyklose per 22 nepriklausomos Lietuvos metus, viliojo jaunatviška rizika, o išsigelbėjimo iš okupacijos viltis vertė sukilti, nes pirmasis bolševikmetis virto masinių deportacijų siaubu. Tikriausiai pajutome laisvės kainą, kai laisvė virto tik mirazhu“, – prisimena aną rūsų metų K. Ambrozaitis. Jam skaudu, kad šių dienų Lietuva, jos vadovybė labai atsainiai vertina pusės amžiaus senumo istorinės reikšmės įvykius, deramai neįvertina to meto aplinkybių, vengia birželio 23 d. prideramai paminėti antrojo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo (trečiasis – 1990 m. kovo 11 d.) datą. Dar tinkamai nepagerbtai nei žuvusieji, nei gyvi sukilėliai.

Prabėgusių metų ir dienų prisiminimai gildo širdį, tampa neatskiriamu žmogaus palydovu. Atmintyje jie iš naujo sugrįžta, tarsi šnabždėdami, koks turtingas įvykių ir veiklos buvo žmogaus gyvenimas. Be prisiminimų mūsų širdys būtų tuščios kaip rudenį ištuštėjantys Lietuvos laukai. Ir Kaziui Ambrozaičiui prisiminimų pavidalu atgyja Kauno studentų aktyvistų štabas, vėliau tapęs pagrindžio Lietuvių Frontu. Karui baigiantis, K. Ambrozaitis dalyvavo pavojingoje ginklų pervežimo į Žemaitiją operacijoje. Ten turėjo prasidėti partizaninis karas prieš bolševikus. Tas pervežimas buvo labai rizikingas, Ambrozaitis ir jo draugai vos nepadėjo galvų tokioje savotiškoje ekspedicijoje.

Atsidūręs Vokietijoje Kazys Ambrozaitis nesėdėjo rankas sudėjęs. Studijavo mediciną Tiubingeno universitete, dėjo pastangų atgaivinti medikų studentų korporaciją „Gaja“ (apie „Gają“ jis su bendražygiais išleido solidžią knygą 2005 m. Čikagoje). Tiubingene organizavo pabėgėlių Studentų ateitininkų sąjungą, buvo jos pirmininkas. 1946 m. baigė Tiubingeno universitetą ir po to dar pora metų vadovavo Miunchene Raudonojo Kryžiaus ambulatorijai Lietuvių namuose.

1949 m. apsigyvenęs JAV, dirbo įvairiose ligoninėse, New Yorke ir Clevelande specializavosi radiologijoje. Amerikos ir Korėjos kare 1953–1955 tarnavo karo gydytoju – kapitono laipsniu. Grįžęs iš kariuomenės laikė Amerikos medicinos specialybės egzaminus, tapo gydytoju radiologu. Nuo 1960 m. apsigyveno Indianos valstijoje, netoli Česterton miesto. 33 metus atidavė ligoninėms, buvo radiologijos departamentų direktorius, radiologų korporacijos prezidentas. Kaip jis visur spėjo, – tai jo genetikos ir jo charakterio paslaptis. Bet pirmajam pašaukimui tarnavo pasišventusiai, tiesa, nenuskriausdamas ir antrojo pašaukimo – visuomeninio darbo lietuviybei, – tos aukos, kuri žmogui yra saldi, kaip saldi yra Tėvynės meilė.

Per tuos dešimtmečius K. Ambrozaitis buvo renkamas JAV Lietuvių Bendruomenės tarybos nariu, Dešimtosios tarybos prezidiumo pirmi-

Su prof. Adolfu Damušiu (kair.) Vilniuje, Prezidentūros Baltojoje salėje, įteikus Vyčio Kryžiaus ordiną. 2002 m.

ninku. Jis yra vienas iš daktarų, įsteigusių milijoninį Lietuvių Fondą. Nuo 1962 m. iki šiol daktaras Kazys varo gilią vagą „Į laisvę“ fondo lietuviškai kultūrai ugdyti veikloje – kaip Fondo valdybos pirmininkas, kaip fondo filialo Lietuvoje steigėjas, žurnalo „Į laisvę“ aktyvus bendradarbis, fondo studijų savaitinių Amerikoje ir Lietuvoje organizatorius. Jo lengva ranka palaimino „Į laisvę“ žurnalo leidimą Lietuvoje, laimino ir „Į laisvę“ fondo vasaros studijų savaites Lietuvoje. Programos, finansai, diskusijos – viskas jam būdavo įdomu, viską lydėdavo tėvišku, geraširdišku ir taikingu žvilgsniu. Rašė straipsnius, skaitė pranešimus, vedė posėdžius. Visa tai darė su jaunatviška aistra, nuoseklumu ir, sakyčiau, žmogišku smalsumu.

Vis toks pat daktaras Kazys (taip jį meiliai vadinavome mes, jaunesnieji) – visad jaunatviškas, nes jau įrodyta, kad nesenstame tol, kol mūsų sielos nesensta. Judrus, veiklus, kupinas nebaigtų darbų, rūpesčių ir sumanymų. Vis besivejantis savo darbų šešėly, kuris toks ilgas, kad driekiasi per Atlantą – nuo Indianos, Iliojaus, Clevelando, New Yorko – iki Lietuvos. Stabtelėkite, mielas daktare Kazy, sustabdykite savo ilgąjį šešėlį ir sukluskite, ką sako savo metų šešėliais Jus besivejanti dailininkė ir poetė Juta Čeičytė. O ji sako: „Žaibo greitis – gyvenimas žemėje“. Širdis šiek tiek susigniaužia nuo šitos tiesos... Ir dar ji sako: „Kam Dievas davė, iš to priešai negali atimti“. Ir širdis atsileidžia nuo šito žinojimo.

* * *

Kitame mūsų pasikalbėjime tarp gražių daktaro namų Dunes Acres ir suolelio po obelimi Merkinėje nusidriekus bičiulystės tiltui, turėsime apie ką pasikalbėti. Man taip malonu bus girdėti Jūsų balso intonacijas, pagautas į Jūsų laiškų tinklus, ir gėrėtis tiksliais ir taikliais pastebėjimais, pamokymais apie mums labai svarbius dalykus: pareigą, darbą, atsakomybę, žiemos sniego purumą, pavasario dvelksmą pro sprogtančio medžio šakas ir rudens vaisių brandumą... Iki kito sykio.

Tęsinys kitame numeryje.

„ANT TĖVELIO DVARO...“

Apie Vydūno ir Adomo Brako laikų dainininkę Alviną Endzinaitę-Pretkelienę

VYTAUTAS KALTENIS

Alvina Endzinaitė-Pretkelienė (gimusi 1908 m. Bairam Alyje, mirusi 1992 m. Šilutėje) mėgo piešti. Vydūnas, kartą pamatęs jos piešinius pas savo brolių dr. Jurgį Storostą, kuris dėstė istorijos fakultatyvą Klaipėdos Vytauto Didžiojo gimnazijoje, nepamiršdavo pasidomėti, kaip jai sekasi ir vėliau. Apžiūrėjęs naujus darbus visuomet pagirdavo, paskatindavo. Piešti skatino, žinoma, ir piešimo mokytojas dailininkas Adomas Brakas, jis rengdavo moksleivių piešinių parodas. Gaila, piešiniai karo metu pradingo. Jie, kaip ir dainos, buvo dar vienas Vydūno kelias pas Endzinus. Lankydamasis gimnazijoje jis kalbėdavosi su mokytojais, mokiniiais, domėdavosi jų laimėjimais. Per šventes diriguodavo gimnazijos chorui. Diriguodavo labai įkvėptai, uždegdamas visus dalyvius. Trys Endzinaitės gimnazistės dalyvavo Klaipėdos (1927) ir Kauno (1928) dainų šventėse.

Per II pasaulinį karą pasitraukęs į Riugenvaldę, vos ketvirtą dienų pailsėjęs, Vydūnas rašo Alvinai į Gracą (Austrija) atvirlaiškį, kad apsistojęs jos sesers Astridos Giedraitienės-Lav šeimoje, esąs dėkingas, kad jis ten galės būti. Alvina Pretkelienė man yra rodžiusi tą 1945 metų vasario 19 dieną jai rašytą Vydūno atvirlaiškį – „lakštelį“, kai ją lankėme su jos sūnėnu Albinu Endzinu Šilutėje 1978 metais, rengiantis Vydūno gimimo 120-osioms metinėms. Aš garsiai skaičiau, o ji man dar ir aiškino.

Frontui artėjant prie Tilžės, Vydūnas pasitraukė į Pavarbių dvarą Semboje (dabar Stepnoje, Karaliaučiaus/Kaliningrado sritis), čia išbuvo iki 1945 m. sausio 29 dienos. Iš čia su kitais, aplenkdamas vietas, kur vyko mūšiai, skubėjo į Vakarus. Tačiau susidūrimų su raudonarmiečiais neišvengė, neteko mantos ir rankraščių. „Skendėdamas jūrose“ išliko gyvas, nors ir labai nusilpęs. Naujuosiuose Kuršiuose (Neukuhren) lipant į laivą Vydūną, matyt, kažkas pastūmė, o gal pats paslydo. Įgula išgelbėjo. Piliavoje tų pačių jūreivių išvarytas iš laivo be šiltų drabužių. Kitas jo kelionės uostas Noiforvaseris (Neufahrwasser). Toliau vyko traukiniu ir 1945 metų vasario 12 dieną atsirado Riugenvaldėje (Rügenwalde, Langestr. 5), čia prisiglaudė pas Alvinos Pretkelienės seserį Astridą Giedraitienę-Lav. Jos dukterims Vydūnas buvo lyg ir vardatėvis. Viena duktė Aušrytė, kitą tėvai norėjo pavadinti Helga, bet Vydūnas išvertė savaip – Skaistutė. Toje šeimoje Vydūnas išbuvo apie pusantros metų. Juo rūpinosi teta Ėva.

„Skaudžiai veikia mane Žmonijos audra“, – rašo tame „lakštelyje“ Vydūnas. Bet vis dėlto tiki, kad gėris nugalės ir įsiviešpataus taika Žemėje. Dar buvo bemaž trys mėnesiai iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos.

Vydūnas niekur neužsimena apie Ėvą Endzinaitę (g. 1880-06-12 Rūdaičiuose – m. 1954-02-12 Buchenberge), pasak Alvinos Pretkelienės ir Albino Endzino, pasiaukojamai globojusios Vydūną emigracijoje. Bet esu pastebėjęs, kad Vydūnas vengė minėti kai kuriuos šalia jo buvusius žmones, tarp jų ir jį aptarnavusius ar net slaugiusius. Lyg gėdytųsi privatumo. Alvina Pretkelienė pasakojo: „Į Austriją įžengus sovietinei kariuomenei sesuo Astrida su vaikais išvažiavo į Prancūziją, o teta Ėva su Vydūnu persikėlė į Vakarų Vokietiją, į Detmoldą“.

Ėva Endzinaitė, kai jos brolis knygnešys Jonas Endzinas (g. 1872-01-03 Rūdaičiuose – m. 1948-04-26 Buchenberge) buvo ištremtas į Turkmeniją ir ten vedė, važinėjo pas jį iš Kretingos į Vidurinę Aziją padėti auklėti vaikus.

– Galima sakyti, mes visi užaugome ant jos rankų, – sakė Alvina Pretkelienė.

Ėva Endzinaitė buvo griežta surinkimininkė. Liko netekėjusi. Gyveno brolio Jono šeimoje, kai

jie grįžo į Lietuvą 1921-aisiais ir įsikūrė Kiauleikiuose, drauge traukėsi į Vakarus 1944-aisiais. Alina Pretkelienė neprisimena, kaip teta bendravo su Vydūnu, kurio galėjo ir nemėgti už jo pasaulietines dainas ir vaidinimus, bet, atrodo, rasdavo bendrą kalbą. Yra išlikęs Vydūno 1951-06-10 laiškas Ėvai Endzinaitėi, kažkodėl rašytas vokiškai, nors Vydūnas turėjo žinoti, kad ji nelabai mokėjo šią kalbą: „Miela teta Eva, – rašo Vydūnas, – pagaliau aš vėl galiu parašyti gimtadienio progą. Aš siunčiu kuo geriausius linkėjimus. Nuo to laiko, kai mes vienas kitam rašėme ir kalbėjomės, praėjo nemaža laiko. Bet mes tikriausiai galvojome apie kitą, nes mes juk pusantros metų gyvenome su Jūsų giminaičiais tame pačiame name Riugenvaldėje...“ Vydūnas įdėda savo nuotrauką, perduoda linkėjimus geram namų šeimininkui.

Albinas Endzinas taip pat su pagarba kalba apie „grostantės“ (didžiosios tetos) Ėvos pamokas, nes apie ją buvo daug girdėjęs iš tėvo Arnaldo Endzino. Būtent per tokius pasišventėlius (Dievo žodžio sakytojus ir panašius) evangelikų liuteronų šeimose būdavo supažindinama ne tik su Biblija, bet ir su pasaulio pažanga, tradicijomis. Tokia nuolatinė knygnešystė – iki dabar. Ir krikščioniškas artimo slaugymas. Vien tik aš kiek pažinojau klaipėdiškių seneliukų, kuriuos nukaršino tokie patys seneliukai, giminės per karą ir pokario negandas išsiblaškius! Tiedu mirę brangūs šviesuoliai Jonas Endzinas ir Ėva Endzinaitė guli palaidoti toli Vokietijoje, Buchenbergo kapinėse.

Užrašiau Alvinos Pretkelienės dukters Rožės Pretkelytės-Gegienės pasakojimą apie tėvus. Mama į Lietuvą grįžo su tėvais 1921-aisiais. Baigusi Klaipėdos Vytauto Didžiojo gimnaziją ji dirbo bibliotekoje. 1939-aisiais pripažino Vokietijos pilietybę (neoptavo už Lietuvą). Lankė vertėjų kursus ir 1941-aisiais buvo pasiūsta į Kėdainius vertėjauti apskrities viršaičio raštinėje. Čia susipažino su Mykolu Pretkeliu, kuris buvo apskrities viršaičio sekretorius, be vokiečių, mokėjo rusų ir dar kitas kalbas. 1942-aisiais jie susituokė. Gestapas labai prieštaravo, kad Alvina teka už lietuvio. Jaunavedžiai, praradę nacių pasitikėjimą, išsikėlė į Darbėnus. Ten gimė vyresnioji sesuo Algė Lydija (pirmąjį vardą parinko Vydūnas).

1944-ųjų rugpjūtį naciai juos išvežė darbams į Austriją. Tėvelis dirbo Graco muilo fabrike. Jiems leido nuomoti butuką. Išbuvo Grace apie metus. Tada mamą ir surado minėtas Vydūno „lakštelis“.

Kita mamos sesuo Erna Uldukienė (g. 1912 m. Rūdaičiuose, po karo emigravo į Kanadą) gyveno taip pat netoliese. Rusams ateinant pasitraukė į Vakarų zoną, o tėvai nespėjo. Sovietų karininkai

Rožė Pretkelytė-Gegienė Mažosios Lietuvos enciklopedijos III tomo pristatyme Klaipėdoje, 2007 m.

Autoriaus nuotrauka.

Alvina Endzinaitė Klaipėdoje, apie 1935 m. Iš Rožės Pretkelytės-Gegienės šeimos albumo.

suregistravo, kas iš kur, ir liepė ruoštis namo. Iš pradžių įkalbinėjo, paskui prievarta. Tėvas gal nelabai ir norėjo likti Vakaruose. Kėdainiuose jis buvo pasistatęs namą, o sovietiniai agentai žadėjo, kad bus grąžintas visas turtas.

Važiavo į Lietuvą traukiniu atviruose vagonuose, pakrautuose akmenų anglių. Gomelyje (Baltarusija) juos apiplėšė. Traukiniui sustojus, išsoko plėšikai ir numėtė jų daiktus. Tėvas iš atsargumo į Kėdainius atvažiavo vienas. Pažįstami jam patarė nesirodyti, nes dirbęs prie vokiečių apskrities viršininko raštinėje, o iki karo dar buvo šaulys.

Šeima išlipo Šilutės geležinkelio stotyje. Visi namai žiojėjo be langų ir durų, virtuvėse plytos – be rinkių. Įsikūrė name prie Šyšos. Mykolas Pretkelis dirbo buhalteriu Finansų skyriuje, buvo vienas Šilutės MTS (mašinų-traktorių stotis), Melioracijos valdybos steigėjų.

Šilutėje gimė antras Rožės brolis Petras, o tada – ji pati. Baigusi I vidurinę mokyklą, dirbo Šilutės projektavimo institute, po poros metų studijavo matematiką Vilniaus universitete. Vėliau mokytojavo Tauragės ir Šilalės vidurinėse mokyklose – kėlėsi pagal vyro darbą. Vyras – teisininkas, dabar dirba prokuroru Kretingoje. Jie užaugino dvi dukras. Nika – medicinos sesuo Palangos reabilitacijos ligoninėje, Dina – baigė keramiką Stepo Žuko taikomosios dailės technikumą (dabar Kauno kolegija). Įstojo į Klaipėdos kalbų kolegiją, pagal studentų pasikeitimo programą, išvažiavo į JAV. Ištekojo, yra surengusi savo tapybos darbų parodų. Ji tapo siužetus ant visuomeninių pastatų sienų.

Rožė Gegienė dar kalbėjo: „Mamytė su tėveliu sekmadienio rytais dainuodavo (‘Ant tėvelio dvaro sakalai krypavo’ ir kt.) ir aš maniau, kad tai tėvelio tėviškos tradicija. Bet paskui visai prieš pat mamytės mirtį sužinojau, kad tos dainos iš klaidietiško choro, kuriuose ji dainavo. Tėvelio mėgstamiausia daina buvo ‘Kur tas šaltinėlis’”. Mergaitei buvo labai brangios tėvų bendrumo akimirkos. Galima tik spėti, ką reiškė tasai lietuviškasis dainos sakalas jos motinai, Vydūno dainininkei, dar paauglei, bėgiojusiai Ferganos slėnyje. Svarstėme – Vydūnas padeda ir dabar suartėti, o suartėti reikia, kad išliktume.

Kažkodėl Rožė Gegienę, knygnešio Jono Endzino vaikaitę, išimčiau nuvažiuojančią dviračiu. Pasitaikė atsisveikinti Palangos autobusų stotyje, kur ji, kaip ir daugelis palangiškių, atsirakino dviratį, sėdo ant jo ir numynė, tarsi gyventų ne miesto, o pačiame pasaulio pakraštyje. □